

NEXUS INSTITUUT - VERSLAG 2023



President Emmanuel Macron tijdens zijn Nexus-erlezing

2023

Een overzicht van de Nexus-activiteiten

Een omschrijving van de activiteiten die Stichting Nexus Instituut heeft ontplooid in 2023

Nexus Instituut - verslag 2023

EEN OVERZICHT VAN DE NEXUS-ACTIVITEITEN

Inleiding

2023 was een uniek en gedenkwaardig Nexus-jaar, dat werd afgetrapt met een speciale Nexus-lezing van niemand minder dan de Franse president Emmanuel Macron. Precies 75 jaar nadat tijdens het Congres van Europa in Den Haag het zaadje werd geplant waaruit de Europese Unie zou groeien, en precies twintig jaar nadat George Steiner zijn beroemde Nexus-lezing ‘De idee Europa’ hield, kwam President Macron naar Nederland om achter het Nexus-katheder zijn visie op de toekomst van Europa te ontvouwen. Daarmee was de toon gezet voor een veelzijdig jaar met indrukwekkende optredens, bijzondere samenkomsten en inspirerende publicaties.

Het Nexus Instituut publiceerde dit jaar drie edities van het tijdschrift *Nexus*. De eerste, *Nexus* 92, ‘De oorlog en de toekomst’, bevat de bijdragen van sprekers van de Nexus-conferentie 2022, ‘The War and the Future’. *Nexus* 93, ‘De paradox van koning Midas’, draait om de zonde van de hebzucht, en de spanning tussen economische en geestelijke rijkdom. In *Nexus* 94, ‘De toekomst van de westerse beschaving’, verschenen essays van de sprekers van de Nexus-conferentie 2023. Ter inluiding van het jubileumjaar 2024 – het jaar dat het Nexus Instituut dertig jaar bestaat – verscheen bovendien *Carry the Flag!*, het zesde deel in de Engelstalige *Cultura Animi*-reeks. Hierin spoort Nexus-oprichter Rob Riemen de lezer aan om de vlag van de Republiek der Letteren te dragen en door te geven, zoals ook het Instituut dat sinds zijn oprichting beoogt te doen.

Een ander jubileum gaf aanleiding tot de tweede activiteit van dit jaar: ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het Van Gogh Museum organiseerde het Nexus Instituut de Nexus-conferentie 2023, ‘Nietzsche and Van Gogh discuss the Future of Western Civilization’. In twee rondetafelgesprekken op het podium van de Nationale Opera & Ballet werd nagedacht over de toekomst van de westerse samenleving en de rol van de kunsten daarbinnen.

Het jaar werd afgesloten met een fenomenale en muzikale Nexus-lezing, verzorgd door de Amerikaanse jazztrompettist en -componist Wynton Marsalis.

Nexus-erelezing door President Emmanuel Macron: ‘The Future of Europe’

Na maandenlange voorbereiding en geheimhouding mocht het Nexus Instituut op 16 maart eindelijk aankondigen dat de eerste Nexus-lezing van 2023 door een wel heel bijzondere spreker gehouden zou worden: de zittende president van Frankrijk, Emmanuel Macron.

In zijn beroemde Sorbonne-lezing aan het begin van zijn presidentschap had Macron al kort gerefereerd aan de klassieke Nexus-lezing over Europa van George Steiner. Nu beklom president Macron tijdens zijn staatsbezoek aan Nederland, op 11 april zelf het Nexus-podium – voor de gelegenheid neergestreken in Theater Amare in Den Haag – om zijn visie op Europa en de Europese cultuur te schetsen.

Na een kort protest tegen de Franse pensioenhervormingen – weggekapt door het publiek; eerlijk en open geadresseerd door Macron – volgde een indrukwekkende lezing over democratie en de toekomst van Europa. Dat toekomstbeeld schetste hij aan de hand van vijf pijlers: concurrentievermogen en de interne markt, industriepolitiek, bescherming, wederkerigheid en samenwerking. Geheel in de geest van Nexus en het Europees humanisme greep Macron daarbij terug op Spinoza’s idee van soevereiniteit en Steiners ideeën over het Europa van de koffiehuisen, schrijvers en filosofen.

Aansluitend was er een levendige Q&A, waarin enkele van de honderden aanwezige jongeren de unieke kans kregen hun persoonlijk vraag te stellen aan de Franse president. Onbevangen vroegen ze onder meer naar wat Europeanen met elkaar verbindt, welk type leiderschap Europa nu nodig heeft, en wat de favoriete romanpersonages van Macron zijn.

Het enthousiaste publiek bestond uit bezoekers van alle leeftijden en achtergronden: van Haagse hoogwaardigheidsbekleders en politici tot jongeren uit achterstandswijken en leerlingen van middelbare scholen. Allen konden ze de lezing in de grote zaal van Amare in Den Haag gratis bijwonen na een zorgvuldige veiligheidscontrole met detectiepoortjes. En niet alleen de aanwezige toehoorders, maar ook de internationale media luisterden aandachtig naar Macron. Van de NOS en France24 tot CNN, *The New York Times*, *The Guardian* en zelfs Chinese media: over de hele wereld haalde deze lezing de headlines.

Macrons woorden bij Nexus bleken meteen invloedrijk in de politiek. In een vergadering van het Europees Parlement zei EU-Buitenlandminister Josep Borell dat hij de lezing van de Franse president bij het Nexus Instituut in Den Haag tot in detail tot zich had genomen en dat hij zich schaarde achter Macrons woorden over de idee Europa. Ook in de Algemene Europese Beschuwingen van de Eerste Kamer kwam de Nexus-lezing uitgebreid ter sprake.

Nexus-conferentie ‘Nietzsche and Van Gogh Discuss the Future of Western Civilization’

Op zaterdag 17 juni kwam een diverse groep van zestien sprekers van over heel de wereld samen voor de Nexus-conferentie 2023, ‘Nietzsche and Van Gogh discuss the Future of Western Civilization’. In zijn uitgebreide tekst ter inleiding van de conferentie had Rob Riemen in een fictief hemels ‘Rustoord voor Rusteloze Geesten’ de dialoog geopend tussen Friedrich Nietzsche en Vincent van Gogh: twee mannen die omstreeks dezelfde tijd nadachten over dezelfde grote vragen, die ruim honderd jaar later nog minstens even belangwekkend zijn. Wat betekent het om mens te zijn? Heeft geloof nog een plek in onze samenleving? En wat vermag de kunst daarbinnen? Is de wereld voorgoed overgenomen door geldzucht en machtswellust, of mogen we nog hopen op het goede in de mens, en vertrouwen hebben in idealen?

Tijdens het eerste rondetafelgesprek, ‘A sense of reality’, bespraken Louvre-directeur Laurence des Cars, de Oscarwinnende filmmaker László Nemes, theoretisch natuurkundige Brian Greene, kunstenaar Stephen Farthing, generatie Z-boegbeeld Valentina Vapaux, ideeënhistoricus Humberto Beck, de Amerikaans-Joodse intellectueel Leon Wieseltier en bestsellerauteur Antonio Scurati de staat van de westerse samenleving en van de kunsten. Wieseltier opende het gesprek met een diagnose van de geestelijke cultuur in het Westen, die hij door nihilisme en materialisme bedreigd ziet. Zijn betoog gaf aanleiding tot een vurig debat met onder meer Greene over de realiteit en betekenis van transcendente waarden, en de mogelijkheid daar een seculiere basis voor te vinden. Dat laatste is noodzakelijk willen we de hedendaagse samenleving voor haar verval behoeden – aldus Scurati, die de huidige politieke ontwikkelingen vergeleek met de opkomst van Benito Mussolini en van het fascisme in de eerste helft van de twintigste eeuw. Beck plaatste de discussie in ideeënhistorische context en wees op de bij uitstek moderne aard van het fascisme. Vapaux vertegenwoordigde de jonge generatie aan tafel. Ze sprak over het belang van emoties, over BookTok, en over de betekenis van sociale media voor de kunst van haar en haar leeftijdsgenoten. Daarbij uitte ze haar onvrede met de oordelende en conservatieve houding van oudere generaties en van de traditionele kunstwereld. Nemes ging met haar de discussie aan: hij wees erop dat behalve sociale media ook de grote filmproducenten bij uitstek op de jeugd gericht zijn, met niets anders dan economische winst voor ogen. Dat gaat ten koste van alle singulariteit en authenticiteit – voor hem juist het wezenlijke in kunst. Des Cars en Farthing spraken tot slot over traditie, schoonheid, kitsch en de rol van geld in de wereld van de beeldende kunsten.

Nadat tijdens de eerste rondetafel een diagnose van de tijd gesteld was, kwamen tijdens de tweede rondetafel acht andere sprekers bijeen om over de toekomst na te denken, en over de voorwaarden van hoop. De legendarische filmmaker Béla Tarr sprak over het noodlottige mensbeeld dat uit zijn werk spreekt, maar benadrukte niet pessimistisch in het leven te staan: juist het feit dat hij nog maakt wat hij maakt, laat zien dat hij de kunst betekenis en kracht toekent. Filosoof en cultuurhistoricus Georges Didi-Huberman dacht verder na over optimisme en pessimisme ten aanzien van het menselijk lot. Onder meer OCW-minister Robbert Dijkgraaf, Freud-expert en bestsellerauteur Lisa Appignanesi en President van de Getty Foundation Katherine Fleming spraken over het belang van vrij onderwijs, en over de vraag in hoeverre die vrijheid in de huidige wereld van cultuur en wetenschap beperkt wordt. De werkelijke beperking, zo stelde Appignanesi – die daarbij op luide bijval mocht rekenen –, komt niet zoals vaak gesteld vanuit ‘woke’, maar vanuit extreemrechtse hoek: de suggestie van een gelijke cultuurstrijd noemde ze misleidend. Emilie Gordenker, directeur van het Van Gogh Museum, trok de censuurvraag door naar de museumwereld. De Tsjechische priester Tomáš Halík en filmmaker Andrej A. Tarkovski spraken over de betekenis van hoop in respectievelijk het geloof en de kunst. Kunst kan tragisch zijn, aldus Tarkovski, maar nooit pessimistisch, en de ware kunstenaar komt altijd op voor de vrijheid.

Na afloop van de tweede rondetafel was er een signeersessie met enkele van de conferentiesprekers. Speciaal voor film liefhebbers was er, in samenwerking met filmmuseum Eye, een besloten meet & greet met László Nemes en zijn leermeester Béla Tarr. Onder leiding van Nexus-eindredacteur Thomas Heij ontstond een levendig gesprek, waarbij de aanwezigen vragen konden stellen en de twee beroemde filmmakers de hand konden schudden.

Voor de sprekers en andere speciale gasten werd de dag in stijl afgesloten met een privé-rondleiding in het Van Gogh Museum na sluitingstijd, en een diner onder de zelfportretten van Van Gogh.

Nexus-lezing door Wynton Marsalis: ‘Calling Dr. Jazz. The Case for Integrity’

Dit jaar vond de Nexus-lezing voor de tweede keer plaats in Rotterdam. Het werd een onvergetelijke lezing: in de aula van de Erasmus Universiteit werd gelachen, gehuild, gezongen en gemusiceerd, maar werd bovenal een ontroerend en inspirerend verhaal verteld over de universele humanistische waarden en principes die aan de jazzmuziek ten grondslag liggen.

De lezing werd gegeven door de wereldvermaarde jazztrompettist en -componist Wynton Marsalis, die zich er al decennialang voor inzet om wereldwijd de belangstelling voor zowel jazz als klassieke muziek nieuw leven in te blazen. Want de jazztraditie, zo zette hij tijdens zijn lezing uiteen, vertegenwoordigt vrijheid, saamhorigheid en integriteit. Ze gaf een stem aan onderdrukten, en nog altijd zoeken jazzmusici in ieder optreden de balans tussen individualiteit en samenspel, tussen autonomie en trouw aan de gestelde wetten. De jazz, aldus Marsalis, staat symbool voor het leven én voor de democratie, waar we op vergelijkbare wijze juist in de principes van de grondwet onze vrijheid moeten vinden.

In zijn lezing combineerde Marsalis een bevlogen pleidooi en dichterlijke vertelling met tal van wonderlijke en humoristische, dan weer ontroerende anekdotes. Tegen het einde van zijn betoog riep hij een jonge percussionist op het podium om samen met hem de dynamiek van samenspel in jazz te demonstreren. Aanwezigen werden getrakteerd op een bijzonder optreden, en verlieten die middag stuk voor stuk vol enthousiasme de Erasmus Universiteit.

Een Nederlandse vertaling van Marsalis' lezing wordt integraal opgenomen in *Nexus* 95, die verschijnt in het voorjaar van 2024. De Engelse tekst wordt begin 2024 zelfstandig gepubliceerd als onderdeel van de Nexus Bibliotheek-reeks.



Een staande ovatie na de Nexus-lezing van Wynton Marsalis

‘Swing, ritme en vorm zijn de drie essentiële ingrediënten van jazz. Je moet het daar eerst over eens zijn voordat je kunt samenspelen. De overeenstemming over de basisregels van het samenleven ontbreekt momenteel in Amerika. Diepe verdeeldheid en gebrek aan wederzijds respect zijn het gevolg.’ Onder de titel *Calling Dr. Jazz: The Case for Integrity* houdt Wynton Marsalis op zondag 12 november, om 15.00 uur, in de aula van de Erasmus Universiteit Rotterdam de Nexuslezing 2023

- Interview met Wynton Marsalis, *Groene Amsterdammer*, 1 november 2023, door Casper Thomas

Publicaties

Nexus 92, 'De oorlog en de toekomst'

Waarom is onze geschiedenis gelittekend door oorlogen? Wat is ervoor nodig de oorlog te beëindigen? Hoe laten we de wereld achter voor toekomstige generaties en hoe herstellen we ons beschavingsideaal met zijn morele waarden, liberale traditie en het humanisme als leerschool? Zulke vragen stonden centraal tijdens de Nexus-conferentie 2022, en vormden de basis van de bijdragen die tien van de sprekers schreven voor *Nexus 92*. Zo schrijft Bruno Maçães over de verhouding tussen oorlog en technologie, overdenken Mary Beth Long, Kishore Mahbubani en Nicolas Baverez vanuit verschillende perspectieven de geopolitieke situatie in de wereld en schetst Ray Monk de rol van oorlog en nucleaire dreiging in de levens van Russell, Wittgenstein en Oppenheimer. László Krasznahorkai schreef een unieke literaire reflectie op de conferentie, zich gaandeweg bezinnend op het wezenlijke kwaad in de mens.

Nexus 93, 'De paradox van koning Midas. De armoede van rijkdom'

Dat rijkdom vaak genoeg de bron van de grootste armoede kan zijn, wordt rond het begin van onze jaartelling al duidelijk gemaakt door Ovidius in de *Metamorphosen*, met zijn verhaal over koning Midas. Door de geschiedenis heen echoden tal van auteurs zijn waarschuwing aan de mensheid voor de ziekte van de goudzucht – tevergeefs. Waar staan we nu? Welke rol spelen geld en economisch nut in onze huidige moderne, liberale samenleving? Kunnen we een eerlijke wereld met een vrije markt verzoenen? *Nexus 93* bevat onder meer de onvergetelijke Nexus-lezing van president Emmanuel Macron, en de Nexus-lezing 2022 van Nobelprijswinnend econoom Sir Angus Deaton.

Nexus 94, 'De toekomst van de westerse beschaving. Een gesprek tussen Nietzsche en Van Gogh'

Nexus 94 bevat essays van de sprekers van de Nexus-conferentie 2023. Antonio Scurati, Georges Didi-Huberman, Tomáš Halík, Andrej A. Tarkovski, Lisa Appignanesi, Valentina Vapaux, Stephen Farthing, Humberto Beck, Laurence des Cars en Rob Riemen reflecteren in tien unieke bijdragen op de staat van de westerse samenleving, de betekenis van de kunsten en de plaats van transcendente waarden in onze modern wereld.

Cultura Animi VI, Carry the Flag!

‘Iedere mens die min of meer mag profiteren van het cultureel erfgoed, leek me de plicht te hebben het door te geven aan de mensheid’, schreef Marguerite Yourcenar. Maar het lijkt of we vandaag de dag liever problemen, crises en ellende overleveren aan een volgende generatie, dan beschaving, waarden en cultuurgood. Onder het motto van Yourcenar verzet Nexus zich nu al meer dan dertig jaar tegen die trend. In *Carry the Flag!*, het zesde deel van de Engelstalige Cultura Animi-reeks, beschrijft Rob Riemen aan de hand van bijzondere persoonlijke ontmoetingen welke opdracht wij allemaal hebben als het gaat om het doorgeven van het een traditie waaraan we ons schatplichtig weten. János Starker, George Steiner, Adam Zagajewski en Jacqueline de Romilly deden dit ieder op hun eigen manier, en waren daarmee inspirerende voorbeelden.

The Idea of Europe – George Steiner

‘Europa wordt gevormd door koffiehuisen, door cafés. Deze variëren van Pessoa’s favoriete koffiehuis in Lissabon tot de cafés in Odessa die door de gangsters van Isaac Babel werden gefrequenteerd.’ Het zijn beroemde en nog immer actuele woorden van George Steiner. Begin 2023, in aanloop naar de Nexus-lezing van president Emmanuel Macron, verscheen de heruitgave van zijn intussen klassieke essay *The Idea of Europe*.

Vermelding: publicatie Nexus-essays in het buitenland: Nuestras Palabras

De Spaanse uitgeverij Ladera Norte publiceerde drie bestaande Nexus-essays met een uitgebreid voorwoord (het bovengenoemde ‘*Carry the Flag!*’) van Rob Riemen, onder de titel *Nuestras palabras*. De publicatie werd in september gepresenteerd en kon rekenen op Spaanse media-aandacht. De verkoop van de publicatierechten verliep via de literair agent van het Nexus Instituut, Gregory Messina. Samen met hem worden verdere mogelijkheden tot het verspreiden van Nexus-essays verkend. Met het mogelijk maken van deze publicatie rekent het Nexus Instituut op een verdere groei in naamsbekendheid in de Spaanstalige wereld, waar vruchtbare bodem lijkt te zijn voor het gedachtegoed van het Europees humanisme.

Online aanbod

Speciaal voor Nexus-leden publiceerde Nexus dit jaar in de online Schatkamer een twintigtal essays, voor zowel het Nederlandse als het Engelstalige publiek. Uit het rijke Nexus-archief werden teksten opgediept van

klassieke auteurs als Virginia Woolf, Stefan Zweig en Rainer Maria Rilke, maar ook van eigentijdse grootheden als Olga Tokarczuk, Ágnes Heller en A.S. Byatt.

Gedurende het jaar werden er achttien boekbesprekingen op de site gepubliceerd. Nieuwe Nederlandse vertalingen van onder meer Ovidius, Albert Camus, Virginia Woolf, J.S. Mill en F.W.J. Schelling werden onder de loep genomen. Daarnaast verschenen besprekingen van nieuwe uitgaven van Olga Tokarczuk, Kieran Setiya en Miklós Radnoti, en publiceerden we een schitterend fragment van Isaac Babel uit de bundel *Dit volk heeft zijn god op aarde*, samengesteld door Michel Krielaars, Hans Driessen en Eva Peek. In aanloop naar de conferentie met Andrej Tarkovski, besprak Nexus-redacteur Sterre Collee *De verzegelde tijd: de essays* van diens vader.

In de Schatkamer zijn bovendien de integrale video-opnames van de twee Nexus-lezingen en de Nexus-conferentie 2023 geplaatst. Ook werd er een prachtige digitale Grand Tour toegevoegd aan het aanbod: 'Nobelprijswinnaars bij Nexus'.

Via het YouTube-kanaal werden weer enkele kortere video's van de activiteiten uit 2023 met de wereld gedeeld; dat leverde ruim een half miljoen weergaven en 2.266 nieuwe abonnees op.

Nexus Connect

Leesgroep Nexus Connect

Met de leesgroep van Nexus Connect werd begin februari Dostojevski's klassieker *De idioot* gelezen, met als leidende vraag voor de leesgroep: omvat de Russische literatuur meer dan de 'logge irrationaliteit' waar Milan Kundera op wees en is het niet ongemakkelijk een Rus te lezen ten tijde van de oorlog in Oekraïne? De idioot bleek een geestig en intens verhaal, en bovendien een klassieker waarvan ook onder de huidige omstandigheden genoten kan worden.

Daarna sloeg de groep de weg van het modernisme in, met een klassieker van eigen bodem: *Eva* van Carry van Bruggen. Een indrukwekkende ontwikkelingsroman over vrouwelijke seksualiteit, waarin de verhoudingen tussen lichaam en geest, totaliteit en evolutie, leven en dood en verwondering en medelijden worden onderzocht.

Een portret van de kunstenaar als jongeman van James Joyce was een perfect boek om vervolgens met Eva te vergelijken. Ook Joyce schreef een schitterende ontwikkelingsroman met autobiografische elementen, maar dan over een jongen die opgroeit in het gelovige Ierland en dat milieu uiteindelijk ontvlucht. De uitroep 'jij

probeert mij een nationaliteit, een taal, een geloof aan te praten. Ik zal proberen die netten te ontvliegen' bleef iedereen bij.

De derde titel die de groep besprak, was eveneens een modernistische *künstlerroman*: Rilkes *De aantekeningen van Malte Laurids Brigge*. Angst, liefde, herinneringen en het stadse leven in Parijs worden hierin door Rilke op intrigerende wijze met elkaar verweven in impressionistische en expressionistische passages.

In lijn daarmee besprak de groep ten slotte de nieuwe vertaling van de eerste drie delen van *Jean-Christophe* van Nobelprijswinnaar Romain Rolland. Ook daarin groeit een jonge kunstenaar op. Als lezer volgen we zijn vriendschappen en liefdesaffaires terwijl hij zich ontworstelt aan zijn dronken vader en het beklemmende milieu van zijn jeugd, waarin de lotgevallen van Beethoven, Nietzsche en Wagner te herkennen zijn. Een monument van de Europees-humanistische literatuur.

Schrijfwedstrijd Nexus Connect

In aanloop naar de Nexus-conferentie 2023 werd er speciaal voor leden van Nexus Connect een schrijfwedstrijd georganiseerd: 'Kunstenaars leren ons zien'. Het uitgangspunt was een uitspraak van Vincent van Gogh in een brief aan zijn broer Theo: 'Blijf maar altijd veel wandelen & veel van de natuur houden, want dat is de ware manier om de kunst meer & meer te leren begrijpen. De schilders begrijpen de natuur & hebben ze lief, & leren ons zien.' Deelnemers werd gevraagd zich door het citaat en door Van Gogh te laten inspireren, en hem zelf een brief te schrijven over iemand die of iets dat ze had 'leren zien'. Met meerdere mooie inzending was de schrijfwedstrijd een succes. De twee beste brieven, geschreven door Laura de Bie en Joshua Visser, werden online gepubliceerd in de Nexus-Schatkamer.



Valentina Vapaux op de Nexus Conferentie



Een vol Amare Theater bij de erelezing van President Macron